

УДК 811.111'25:621.002

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ З АНТРОПОНІМАМИ В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТАХ

Бережна О. О.

Запорізький національний технічний університет

Статтю присвячено проблемі дослідження поняття «антропонім», аналізу видів та функцій антропонімів, категорій антропонімів в науково-технічних текстах, з'ясуванню особливостей та способів перекладу складних термінів-антропонімів в англійськомовних наукових текстах.

Ключові слова: антропонім, одиничні та багатозначні антропоніми, способи перекладу, транскрипція, транслітерація, описовий переклад.

Berezhna O. O. The peculiarities and methods of translation of compound terms with anthroponyms in English scientific texts. The article is devoted to the problem of the analysis of the term "anthroponym" as they make a great layer of lexical elements in any language and represent the category "man (human being)" in the texts of different discourse. There is a great number of anthroponyms' classifications. According to the classification of N. Podilska they are distributed into the proper names, patronymic, family names, generic names, nicknames (pseudonyms and names of animals), cryptonyms, ethnonyms, and the technonyms. If to consider the anthroponyms in scientific literature, it should be noted that the majority of them are proper names and family names. The major function of anthroponyms is to identify the human in the society. All anthroponyms may be also divided into single and poly-semantic anthroponyms. In scientific and technical texts anthroponyms may be divided into the following categories: 1) objects of activities, mechanisms, devices; 2) substances, metals, minerals, alloys; 3) processes, actions; 4) units of measurement; 5) properties and characteristics; 6) physical and mathematical notions and phenomena; 7) methods, modes, and systems; 8) theories and classifications. In this article we highlight that the most widespread terms-anthroponyms are two-component terms. To translate foreign anthroponyms such methods as transcription, transliteration and descriptive translation are used. However, despite the fact that sometimes it is thought that there is nothing difficult in translating compound terms with anthroponyms, it should be mentioned that there are no fixed rules, and the methods used are defined by the translator himself and it depends on different factors in terms of achieving the best adequate translation.

Key words: anthroponym, single, poly-semantic anthroponyms, methods of translation, transcription, transliteration, descriptive translation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасній лінгвістиці спостерігається щораз більший інтерес до проблем ономастики, тобто вивчення власних імен, серед усього й антропонімів, які посідають особливе місце в будь-якій мові. Антропоніми, репрезентуючи категорію «людина» в текстах різних типів дискурсу, представляють великий клас лексем в українській і англійській мовах. У зв'язку з бурхливим розвитком техніки та поширенням науково-публіцистичної інформації зокрема, постала проблема перекладу складних термінів з антропонімами. Ця тема є актуальною в теорії перекладу ще й тому, що зросли науково-технічні контакти з англійськомовним світом та збільшились обсяги перекладу різних видів англійських науково-технічних та науково-публіцистичних текстів.

Відомо, що точність і правильність перекладу складних термінів з антропонімами в науково-технічних текстах значною мірою залежать від того, наскільки правильно перекладач визначає і розуміє граматичні форми, синтаксичні конструкції та структуру речення.

Актуальність цієї теми пояснюється тим, що складні терміни з антропонімами в науково-публіцистичних та науково-технічних текстах недостатньо вивчені. Хоча лінгвісти не обходять увагою ономастику і неодноразово порушували пов'язані з нею

проблеми, проте питання закономірностей міжмовного переносу лексичних знаків цієї категорії виявилось до кінця не розв'язаним, чим і зумовлений значний інтерес до неї перекладачів та науковців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед учених, які досліджували та перекладали антропоніми, можна назвати В. А. Герасимчук, Р. Ф. Проніну, А. В. Суперанську, Н. В. Подільську, Д. І. Єрмоловича та ін.

Ономастика (від грец. «мистецтво давати імена») – розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження [8, 35]. Своєю чергою, антропоніміка – галузь ономастики, що вивчає власні назви людей (антропоніми) [6, 29]. Антропонімія як система власних особових назв заслуговує ґрунтовного розгляду як з теоретичного, так і з практичного аспектів. Антропоніміка досліджує: особливості утворення антропонімів; основні принципи номінації людини; шляхи переходу апелювання в антропонім і навпаки; хронологічні характеристики антропонімів, їх зміни в часі; виникнення різних форм найменування людини; словотвір різних класів антропонімів; функціонування тих чи тих антропонімів у мові на різних хронологічних зрізах [7, 87]. Антропоніміка також розв'язує суто практичні проблеми: написання антропонімів; передачу антропонімів іншою мовою [4, 39].

Серед проблем антропоніміки однією з найбільш складних є визначення поняття антропоніма. Досі одностайності у розв'язанні цього питання немає, що свідчить про складність та суперечливість поняття антропоніма. Деякі лінгвісти (О. Функе, Ж. Вандрієс, Е. Брендаль, Ю. С. Маслов, Н. Д. Арутюнова) вважають, що, на відміну від загальних імен, здатних не лише називати предмет, а й мати денотативне значення (тобто позначати конкретний предмет), власні імена виконують лише функцію репрезентації, оскільки є вторинними щодо загальних імен. На думку інших учених, власні імена мають лексичне значення, і навіть є більш змістовними, ніж загальні імена (А. Нурен, О. Есперсен). Треті розглядають значення власного імені і з позицій мови, і з позицій мовлення (Л. М. Щетинін, В. А. Ніконов, Н. Г. Комлев) [1, 152]. Позиція третьої групи дослідників видається нам найбільш переконливою, оскільки вона враховує взаємозв'язок загального і окремого, абстрактного і конкретного, соціального та індивідуального в семантиці власного імені на рівні мови й мовлення.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є аналіз складних термінів з антропонімами в текстах англомовної наукової та науково-популярної літератури та способів їх перекладу. Для цього необхідно визначити види антропонімів та їх функції в текстах наукових та науково-популярних статей, розглянути класифікацію антропонімів, дослідити способи перекладу складних термінів з антропонімами в науковій статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує кілька класифікацій антропонімів. Відповідно до класифікації, представленої в словнику Н. В. Подільської, виділяють: 1) особові імена: John, Peter, Henry, James, William, Charlie, Lily, Sophie, Jessica, Микола, Тетяна, Андрій, Олена, Владислав; 2) патроніми (імена по батькові): Віталійович, Віталіївна, Андрійович, Андріївна, Миколайович, Миколаївна та ін.; в англійській мові традицію використання патронімів втрачено, з XVII століття патроніми стали частиною особового імені; 3) прізвища: Smith, Higgins, Green, Appleby, Williamson, Mackenzie, Дудченко, Гасенко, Засенко, Іваненко та ін.; 4) родові імена (вважаються більш важливими, ніж прізвища, коли жінка виходить заміж, то вона змінює своє прізвище, а родові ім'я залишається незмінним): Mc, O'; 5) прізвиська, псевдоніми, імена тварин: Fiery Face (Джеймс II, мав родиму пляму на пів обличчя), Redhead – людина з рудим волоссям. Lewis Carroll є псевдонімом відомого англійського письменника, який також був математиком і видавав наукові праці під своїм справжнім ім'ям – Charles Lutwidge Dodgson; 6) криптоніми (приховані імена), антропоніми літературних творів, героїв фольклору, міфів: Titania, Nemesis; 7) етноніми (назви націй, народів, народностей): Englishman, Londoner; 8) техноніми (статусні імена): Ms, Mrs, Mr. Часто з тих чи тих міркувань люди самі собі змінюють прізвище або ім'я чи маскують його [8, 38].

Антропонім називає, але не приписує жодних якостей. Вони мають поняттєве значення, для якого характерні такі ознаки: 1) свідчення того, що носій

антропоніма – людина: Peter, Lewis на відміну від London, Thames; 2) вказівка на належність до національно-мовної спільноти: (англ.) Robin, Henry, William на відміну від (франц.) René, Henri, Wilhelm; 3) вказівка на стать людини: John, Henry на відміну від Mary, Elizabeth [2, 38].

Варто зазначити, що антропоніми бувають одиничними та багатозначними. Серед перших – імена, які належать багатьом людям, але передусім пов'язані з кимось одним. Це імена людей, які стали видатними: Plato, Shakespeare, Darwin, Einstein, Caruso. Багатозначними є імена та прізвища людей, які не використовуються за певних обставин та не вказують на конкретну людину: John, Mary, Williams, Elizabeth, Thomas [2, 37].

У науково-технічних текстах антропоніми англійської та української мов можна поділити на такі категорії: а) предмети (знаряддя) діяльності, механізми, пристосування: Kapelyushnikov drill – турбобур Капелюшнікова; Brayton engine – двигун Брайтона; б) речовини, геологічні породи, метали, мінерали, сплави: Mendelejev cement – замазка Менделєєва; non-newtonian oil – неньютонівська олія; в) процеси, дії: Engler distillation – (нафт.) лабораторна розгонка нафтопродукту за Енгером; brinelling – бринелювання (вимірювання твердості матеріалів); г) одиниці виміру: ampere – ампер, decibel – децибел (одиниця гучності звуку), poise – пуаз (одиниця вимірювання динамічної в'язкості); г) властивості, характеристики: Mohs hardness – твердість мінералів за Маосом; Marsh funnel viscosity – умовна в'язкість нафти за Маршем; д) фізико-математичні поняття і явища: Броунівський рух – Brownian movements; декартові координати – Descartes's coordinate; е) методи, способи і системи: Venturi gas cleaning system – система газоочищення за Вентурі; Bridgman method – метод Бріджмена, або метод вирощування монокристалів; є) теорії і класифікації: Maxwell's electromagnetic theory – електромагнітна теорія Максвелла; Rankine's theory – теорія Ренкіна, або теорія тиску ґрунту [5, 115].

Теоретично для передачі іноземних антропонімів у мові перекладу існують два основні способи: транскрипція та транслітерація. Іноді застосовують описовий переклад. Описовий переклад – це такий прийом перекладу нових лексичних елементів мови оригіналу, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням, що адекватно передає зміст цього слова або словосполучення (терміна). На практиці перевагу часто надають першим двом, однак слід визнати, що жоден із цих способів не може бути визнаний універсальним, кожен має свої обмеження. Транскрипція припускає введення до тексту перекладу за допомогою графічних засобів мови перекладу відповідної реалії з максимально допустимим фонетичним наближенням до її оригінальної фонетичної форми [9, 83]. У тих випадках, коли транскрипція з якихось причин є недоречною, можливе використання транслітерації. Транслітерація (від лат. trans – через і littera – буква) – це передача тексту, записаного за допомогою одного алфавіту, засобами іншої алфавітної системи (15). Історично в ряді

випадків транслітерація англійських антропонімів передувала сучасній транскрипції: в XIX ст. роман «Ivanhoe» перекладався «Івангоє» (суч. «Айвенго»), Newton був Невтоном (суч. Ньютон), Uraih Neep – Урією Гіпом (суч. Юрайа Хіп) і т. д. [3, 68]. Доходимо висновку, що транскрипція і транслітерація є найзручнішими способами передачі власних імен (антропонімів) в іншомовному тексті.

Невелика, але досить важлива частина наукових та технічних термінів утворюється на основі особових імен (як правило, прізвищ). Це або похідні терміни, або термінологічні словосполучення. Похідні терміни – це терміни, утворені додаванням до кореня афіксів: префіксів або суфіксів [6, 30]. Наприклад: Darwinism (дарвінізм – учення Дарвіна, матеріалістична теорія еволюції органічного світу Землі, заснована на поглядах Ч. Дарвіна; термін запропонував А. Уоллес); Marxism (марксизм – політична філософія, заснована на роботах Карла Маркса, яка підкреслює важливість боротьби між різними соціальними класами); chauvinism (шовінізм – зарозіміле, пихате ставлення – походить від імені французького солдата Ніколя Шовена, прибічника завойовницької політики Наполеона і Франції, який мав звичку висловлювати свій патріотизм у пафосних промовах); galvanism (гальванізм, гальванізація – електричні та хімічні (електрохімічні) явища, відкриті вченим Гальвані, що виникають за рахунок хімічних процесів в батареї) (16).

Термінологічні стійкі словосполучення (складені найменування) – це назви певних наукових понять [9, 81]. У науково-технічних текстах прізвища можуть вживатися як у загальному, так і в родовому відмінку (Fresnel zone – зона Френеля, Doppler's effect – ефект Доплера). Такі терміни-антропоніми перекладають різними способами, зокрема: 1) означення-прізвище подають у постпозиції в родовому відмінку: Faraday effect – ефект Фарадея, Curie temperature scale – температурна шкала Кюрі, Bohr theory – теорія Бора; 2) означення-прізвище подають у постпозиції в орудному відмінку у сполученні з прийменником «за»: Brookfield viscosity – в'язкість за Брукфілдом, Frenkel pair – дефект за Френкелем; 3) присвійним прикметником, утвореним від прізвища: Debye shielding – дебайвське екранування, Bayes risk – баєсів ризик, Mercator projection – меркаторова проекція; 4) словосполученням, у якому наявне слово «метод», «спосіб», тощо: Monte-Carlo simulation – моделювання методом Монте-Карло, Czochralski process – виробництво кристалів (за методом Чохральського, Calmes process – виробництво безшовних труб способом Колмса (очевидним є, що в таких випадках і головне слово англійського термінологічного сполучення нерідко перекладають словосполученням); 5) прізвищем-прикладкою: Monel metal – монель-метал; Fourier optics – фур'є-оптика, Auger peak – Оже-пік; 6) описово (з вилученням прізвища): Clark orbit – геостационарна орбіта, Neely process – процес сульфидування, Franeis turbine – діагональна турбіна (14).

Щоб підтвердити наведені висновки вчених, ми звернулися до англомовних науково-технічних текстів різних галузей – фізики, оптоволоконних тех-

нологій, нанотехнологій. Дослідження цього матеріалу надало можливість виявити в ньому велику кількість багатоконпонентних термінів з антропонімами, а також те, що найбільш вживані багатоконпонентні терміни з антропонімами є двокомпонентними. З'ясовано, що найпоширенішим способом перекладу термінів з антропонімами є переклад, при якому означення-прізвище подають у постпозиції у формі родового відмінка: *The best known example may be the Morse alphabet* (13, 5). – Найкращим з відомих прикладів може слугувати **азбука Морзе**. Термін виник в середині XIX ст. Спочатку називався *код Морзе*, назву **азбука Морзе** код отримав тільки на початку першої світової війни. Названий на честь американського винахідника і художника Семюеля Морзе. *The first method, which is in accordance with the standard TIA/EIA 455-132, was to calculate the near-field distribution from the measured far-field distribution using an inverse Hankel transformation* (10, 162). – Перший метод, який повністю відповідав стандарту TIA / EIA 455-132, полягав у розрахунку розподілу поля в ближній зоні залежно від вимірюваного розподілу поля в далекій зоні з використанням при цьому універсальної *трансформації Ханкеля*. Наведемо ще кілька прикладів: *The gain profile in (1) also corresponds to the Taylor expansion of the nonlinearity of the last saturable absorbers* (11, 111). – Збільшена структура в (1) так само співвідноситься з **рядом Тейлора нелінійності останніх насичуючих поглиначів**. *We inserted Fabry-Perot filters with a reflective index of 15% (11, 116)...* – Ми встановили оптичні **фільтри Фабрі-Перо** з коефіцієнтом відображення 15%. *In this chapter we will start with Maxwell's equations, derive a wave equation, apply this to the geometry of the fiber, and finally arrive at the modal structure* (10, 25). – У цьому розділі ми почнемо з **рівнянь Максвелла**, з них виведемо хвильове рівняння та застосуємо його до геометрії волокна і в підсумку вийдемо на модальну структуру.

Багатоконпонентні терміни з антропонімами можуть також перекладатися за допомогою моделі: прізвище-прикладка, наприклад: *The functional form of the fan of rays is given by the Fourier's transform of the initial shape and remains unaltered; only scale factors evolve* (10, 56). – Функціональна форма пучка променів задається за допомогою **Фур'є-перетворення** початкової форми, вона залишається незмінною, змінюються лише коефіцієнти масштабування. У науково-технічних текстах можливий варіант і описового перекладу з вилученням прізвища: *We have a Penet-radiation unit* (12, 75). – Ми маємо **флюорограф**. Це передусім пов'язано з тим, що основним завданням перекладача є передача змісту висловлювання з необов'язковим збереженням його форми. У деяких випадках перекладач може звернутись до синонімною заміни, наприклад: «... *this is very reminiscent to effects with X-rays passing through crystals (actually, this is how we know the size of crystal cells) and thus gives rise to the name of photonic crystal fibers*» (10, 68). – ... це дуже нагадує те, як **рентгенівське випромінювання** проходить через кристал (насправді, саме так впізнається розмір клітин кристала) і, таким

чином, виникає назва фотонного кристалічного волокна. «X-ray» співвідноситься з поняттям «рентгенівське випромінювання», що названо на честь Вільгельма Конрада Рентгена, який його відкрив. «X» позначає, що даний тип випромінювання був раніше не відомий і його відкрили тільки 1895 року, коли він був виявлений.

Ще однією характерною рисою науково-технічних текстів є велика кількість аббревіатур з використанням антропонімів. Наприклад: *The thick dotted curve represents the bend loss limit, which in this case has been defined as the point where the bend loss at 1550 exceeds 0.01 dB/km for a bend radius of 75 mm* (10, 167). – Жирна штрихова крива вказує на втрати на вигині кабелю, яка в даному випадку була визначена як точка, де втрати на вигині при 1550 перевищують 0.01 дБ/км при радіусі вигину 75 мм. Одиниця виміру «dB» є аббревіатурою від «Decibel», назва якого на початку XX ст. походить від лат. «Deci» ‘ten’ і bel. Своєю чергою, «bel» співвідноситься з ім’ям ученого, винахідника і бізнесмена шотландського походження Олександра Грейама Белла. *Figure 3 shows an example of a simulation... whose initial frequency spacing is equal to 125 GHz* (11, 116). – Малюнок 3 – це приклад моделювання..., чий початковий інтервал частоти дорівнює 125 ГГц. Одиниця виміру «GHz» є аббревіатурою від «Gigahertz». «Giga» походить від грец. «Gigas» – гігантський, дуже великий. «Herz» прийшло в англійську мову в кінці XIX століття, одиниця виміру отримала свою назву на честь німецького фізика Генріха Рудольфа Герца.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, найбільш поширена антропонімічна модель – це модель «ім’я та прізвище», що пояснюється суворістю та офіційністю науково-технічного дискурсу, а також тим фактом, що матеріалом дослідження виступає англомовний науково-технічний дискурс, у якому згадка імені та прізвища автора є загальноприйнятою нормою.

У науково-технічних текстах різних галузей наявна значна кількість багатокomпонентних термінів з антропонімами, до того ж більшість з них – двокомпонентні. Серед поширених способів перекладу термінів з антропонімами є переклад, при якому означення-прізвище подають у постпозиції в родовому відмінку.

Для антропоніма характерна низка ознак, зокрема вказівка на те, що носієм є людина, на належність до національно-мовної спільноти, на стать людини, що певною мірою детермінує виконання двох основних функцій – виділення та ідентифікації.

При передачі антропонімів перекладачі використовують методи транскрипції, транслітерації, калькування. У деяких випадках перекладач вдається до змішування цих методів. Якщо йдеться про переклад термінів з антропонімами в науково-технічних текстах різних галузей, то тут перекладач може застосовувати такі моделі, як: означення-прізвище, яке подається у постпозиції в родовому відмінку; означення-прізвище, яке подається у постпозиції в орудному відмінку у сполученні з прийменником «за»; присвійним прикметником, утвореним від прізвища; словосполученням, у якому наявне слово «метод», «спосіб» тощо; прізвищем-прикладкою; описово (з вилученням прізвища).

Незважаючи на те, що багато хто вважає, що переклад антропонімів – неважке завдання, ми довели, що передача антропонімів з однієї мови на іншу викликає труднощі і часто є проблемою. Виявлено, що не існує встановлених правил передачі особових імен, а метод, який використовується при передачі антропонімів, визначається перекладачем і залежить від певних чинників. Крім того, часто перекладач може змішувати моделі, уникати встановлених типів перекладу, створювати свої методи з огляду на те, що його головним завданням є досягнення найбільш вдалого варіанту перекладу.

Аналіз перекладу антропонімів в науково-технічних текстах дає змогу зробити висновок, що, попри всі наявні моделі і методи передачі їх з однієї мови на іншу, існує величезна кількість антропонімів, переклад яких не піддається встановленим стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук В. А. Антропоніми: історія і сучасність / В. А. Герасимчук, А. Ф. Нечипоренко. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2002. – 286 с.
2. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Валент, 2001. – 200 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
4. Костюченко Ю. П. Історія англійської мови / Ю. П. Костюченко. – К., 1953. – 118 с.
5. Пронина Р. Ф. Перевод английской научно-технической литературы / Р. Ф. Пронина. – М. : Высшая шк., 1986. – 175 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

6. Антропонім. Українська мова : енциклопедія. [авт.-уклад. І. М. Желізняк]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 254 с.
7. Масенко Л. Т. Антропоніміка // Енциклопедія сучасної України / Нац. акад. наук України. – К., 2001. – Т. 1: А. – 602 с.
8. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / [отв. ред. А. В. Суперанская]. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
9. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [авт.-уклад. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 222 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Sting Nissen Knudsen. Dispersion Compensating Fibers. Optical Fiber Technology / N. K. Sting. – Amsterdam : Elsevier Publishing, 2000. – 180 p.

11. Hirooka T. Wabnitz S. Nonlinear Gain Control of Dispersion-Managed Soliton Amplitude and Collisions / T. Hirooka. – Amsterdam : Elsevier Publishing, 2000. – 236 p.
12. Kelley S. Introduction to Nanotechnology : The New Science of Small / S. Kelley. – USA : The Great Courses, 2012. – 172 p.
13. Mitschke F. Fiber Optics. Physics and Technology / F. Mitschke. – Berlin; Heidelberg : Springer, 2009. – 301 p.
14. Баловнева О. О. Особливості перекладу англійської науково-технічної термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://www.studentam.ua./content/view/8364/97/>.
15. Транслітерація [Електронний ресурс] // Методичний портал. – 2017. – Режим доступу до журн. : <http://filologukraine.ucoz.ua/publ/mova/sulm/transliteracija/3-1-0-19>.
16. ABBYY Lingvo-online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lingvo.ua – ABBYY Lingvo – электронные словари.